

Jacek KORDEL, *Królestwo anarchii. W poszukiwaniu nowożytnych wyobrażeń o Rzeczypospolitej i jej mieszkańcach*, Warszawa, Narodowe Centrum Kultury, 2020, 351 s., ISBN 978-83-7982-405-2

Kniha Jacka Kordela s názvem *Królestwo anarchii* je úvodním svazkem připravované čtyřdílné série „Wojny Kulturowe przeciw Polsce“, již vydává varšavské Narodowe Centrum Kultury. Cílem série určené nejen odborné, ale také širší laické veřejnosti je přispět do aktuální diskuse o současných kulturních konfliktech a poodhalit kořeny stereotypů i cílené budování negativního obrazu Polska skrze propagandistickou činnost sousedních zemí. Zaměřuje se na způsoby budování a prohlubování stereotypních představ o Polsku a Polácích a na to navazující propagandistickou činnost zejména pruského a ruského dvora, která měla zdiskreditovat Polsko natolik, aby bylo možné jej rozdělit mezi okolní mocnosti při trojím dělení v letech 1772–1795, ospravedlnit toto jednání a následně udržet status quo. Dílo je koncipováno jako populárně naučné, přesto si udržuje odborné standardy (citace, seznam pramenů a literatury, rejstříky).

Autor rozdělil knihu do devíti kapitol, které postupně představují tematické okruhy, díla či činnost konkrétních osvícenských osobností (Gottfried Wilhelm Leibniz, Charles Louis Montesquieu, Georg Forster, ale také například pruský král Fridrich II.) od konce 17. století do konce století následujícího. Na základě studia pramenů, které představuje v rozsáhlých citacích či parafrázích, poukazuje na vývoj názorů evropské, zejména francouzské a německé společnosti od postupně vytvářených negativních stereotypů po cílenou politiku očeřování Polska a jeho obyvatel za účelem obhájení intervencí zejména ze strany Pruska a carského Ruska, která se projevovala výrazněji od šedesátých a sedmdesátých let 18. století.

Jelikož se v případě Kordelovy knihy jedná o vlajkovou loď celé série, na úvod zde autor představuje širší historický kontext této problematiky a budování negativního obrazu Polska a Poláků již od středověku, zejména pak během 17. století ve spojení se švédskou invazí v padesátých letech. Neopomíná ale vyzdvihnout ani dřívější pozitivní hodnocení vnějších pozorovatelů. Rané dílo Gottfrieda Wilhelma Leibnize, jemuž je věnován celý první oddíl Kordelova díla, nebylo vůči Polsko-litevské unii přehnaně kritické. Německý filozof naopak oceňoval Polsko jako hradbu západního křesťanství, zatímco v protikladu k němu označoval tehdejší Rusko za zemi barbarskou, ohrožující evropskou civilizaci. To se však změnilo s nástupem Petra Velikého na carský trůn, kdy se Leibnizův názorový směr prakticky úplně obrátil. Své naděje na ochranu Evropy před Turky přenesl — podotkněme, že ještě před obléháním Vídně — z Polska na Rusko. Ačkoliv Leibnizovo dílo bylo spíše souborem zbožných přání, mělo ohromný vliv na osvěcenskou Evropu a bylo prvopočátkem formování evropského veřejného mínění ve prospěch carského Ruska a zároveň v neprospěch upadajícího polsko-litevského soustátí.

Nelze tvrdit, že negativní obraz této země byl pouze důsledkem činnosti propagandy sousedních zemí. Polsko bylo také ve svědectvích cestovatelů, diplomatů a dalších cizinců vyobrazováno jako země chudoby, úpadku měst, bezpráví na měšťanech a poddaných, špatného hospodářství a dalších negativ. Tyto skutečnosti se částečně zakládaly na reálných poměrech, byly však prusko-ruskou propagandou umně zveličovány.

Sami Poláci, respektive polská šlechta milující svoji svobodu hraničící s anarchií, totiž měli velký podíl na úpadku své země i na tom, jak je vnímala osvícenská veřejnost. V představu o zemi, kde vládou všemocní bezcitní magnáti nad bezbrannými poddanými, se totiž obraz Polska vyvinul postupně. Ještě na štyrské Tabuli národů (olejomalbě „Kurze Beschreibung der in Europa befindlichen Völckern und Ihren Eigenschafften“), která vyobrazuje národní stereotypy formující se v německojazyčném okruhu na počátku 18. století a jejímuž rozboru je věnována jedna z úvodních kapitol, byli Poláci zobrazeni sice jako špinaví, nevzdělaní obyvatelé vzdálené země, byli však ceněni například pro svou pohostinnost či jazykové znalosti.

Kromě politicko-správních a sociálních témat je značný prostor věnován také náboženské otázce a náboženské toleranci, jež rezonovala v tehdejší osvícenské společnosti. Polsko bylo po dlouhá staletí zemí, v níž koexistovali stoupenci mnoha náboženství, a to nejen křesťanských. Bylo ukázkou tolerance, kterou osvícenská společnost hlásala a obdivovala. Přesto dodnes bývají Poláci označováni za bigotní katolíky. I toto přesvědčení má kořeny v 18. století, konkrétně v toruňských událostech roku 1724, kdy se ze studentské šarvátky mezi jezuitu a protestanty stal nábožensky motivovaný konflikt, jenž pohnul celou Evropou. Shoda nešťastných náhod a špatných rozhodnutí na nejvyšších místech — zejména na královském dvoře — spolu s umně vykonstruovanou propagandou pruského a ruského dvora ve prospěch protestantských uprchlíků vykreslila Polsko jako zemi netolerantní, utlačující náboženské menšiny. Vhodně volená slova vlivných osobností tak v publicistice i filozofických spisech snadno zaměnila politickou rovnoprávnost menšin a náboženskou toleranci. Ta druhá byla Polsku vlastní více než kterémukoliv jinému evropskému státu, ta první by snadno ohrozila i stabilnější země než mnohaletými boji mezi královskou mocí a šlechtou oslabené Polsko.

Připomeňme, že již během druhé poloviny 17. století, a o to více v době vlády saské dynastie Wettinů, se v nejvyšších vládních kruzích opakovaně objevovaly návrhy na reformu fungování Sejmu, kde si polští šlechtici pod stále větším zahraničním vlivem hýčkali zlatou šlechtickou svobodu ve formě tzv. liberum veto, jež se stalo zkázou většiny sněmovních shromáždění 18. století. Ani jeden z návrhů na reformu, ať už vzešel ze strany panovníka nebo z magnátských stran, se nepodařilo prosadit, a tím zkonsolidovat zemi.

Jacek Kordel vhodným výběrem ukázek, shromážděných a průběžně komentovaných tak, aby odhalily názorový vývoj myšlenkových elit osvícenské společnosti, představuje pozvolnou změnu, urychlenou ve druhé polovině 18. století cílenou propagandou. Ta měla za důsledek to, že evropské mocnosti výrazněji neprotestovaly proti tomu, že došlo k úplnému rozdělení dříve významného státu, svého času druhého největšího v Evropě co do územní rozlohy, státu považovanému za obranný val křesťanské civilizace před nájezdy Turků. Stačilo k tomu vhodné využití publicistiky a zejména činnosti významných filozofů oné doby. Ti se však často nechávali ovlivnit, ať už touhou po uznání, penězi nebo vlastní neblahou životní situací. Právě představení názorů jednotlivých autorů v širším kontextu, a zároveň vyvrácení některých dřívějších domněnek a zkresení, je v knize Jacka Kordela velkým přínosem k této problematice. Jen stěží se člověk běžně zamyslí nad tím, že k názorovému obratu Gottfrieda Wilhelma Leibnize vedl nejenom obdiv k Petru Velikému a carskému

dvoru (budovaný mimochodem jen na základě zpráv Leibnizových korespondentů), ale také zklamání jeho ambicí na saském dvoře — ano, na dvoře polsko-saského panovníka. Že uznávaný vědec a cestovatel Georg Forster kritizoval Polsko-litevskou unii na základě svých nenaplněných nadějí na lepší pracovní uplatnění a možná i pod vlivem manželky, které tato země nepřiřostla k srdci. A že i v případě francouzských filozofů a autorů *Encyklopedie* mohlo jít o finanční zájmy nebo špatnou informovanost z jednostranných zdrojů, ovlivnění negativními stereotypy, které převládly nad kritickým myšlením odborníků. V porovnání s názory pruského krále Fridricha II., jenž se netajil svou kritikou nejen vůči Polsku, ale i vůči mnoha jiným národům, je zde poukázání na lidskou stránku a „obyčejné“ motivace důkazem, že i uznávání filozofů se mohou mýlit a být pouhým nástrojem v mocenských plánech, které je výrazně převyšují a které mohou mít dalekosáhlé a dlouhodobé dopady.

Zdůraznění nedostatku (chudoba, špatné hospodářství, nadvláda šlechty) nebo překroucených skutečností (náboženská netolerance) posloužilo k ovlivnění veřejného mínění a legitimizovalo ruské intervence, které jsou známé již z doby panování saské dynastie v Polsku (1697–1763), zejména pak ale za vlády Stanislava Augusta Poniatowského. Propaganda, za jejímž účelem angažovala carevna (Alžběta Petrovna a zejména Kateřina II.) významné představitele francouzského osvícenství, měla na postavení Polska na konci 18. století velký podíl. Přesto je třeba nezapomínat — a Kordeľ tuto skutečnost na několika místech naznačuje — na postupnou a zčásti vlastní vinou zapříčiněnou diskreditaci Polska, které během vytyčené doby přestalo být pro evropské mocnosti rovnocennou zemí a partnerem v mezinárodních vztazích, ale stalo se pouhým objektem, o kterém jednaly a rozhodovaly okolní státy.

Kristýna Ansorgová

Jan VAJSKEBR – Petr KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé německého potlačovacího aparátu v protektorátu Čechy a Morava, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, 394 s., ISBN 978-80-7422-711-0*

Recenzovaná monografia predstavuje výsledok práce historikov Jana Vajskebra a Petra Kaňáka, pričom jej gros tvoria podrobné medailóny vrcholných zástupcov Veľkonemeckej ríše z radov poriadkovej (OrPo) aj bezpečnostnej polície (SiPo), bezpečnostnej služby (SD) a Waffen-SS, ktorí pôsobili v Čechách a na Morave v rokoch 1939–1945. Kniha približuje charakter a systém pôsobenia nemeckých represívnych zložiek na území protektorátu, zosobnený životnými osudmi ich predstaviteľov.

Autormi realizovaný výber použitých materiálov čitateľovi prezentuje, z akých prameňov pochádzajú podklady, z ktorých sa pri zostavení publikácie vychádzalo. Z archívnych zdrojov boli použité materiály nielen domácej (Archív bezpečnostných zložiek, Národný archív a Vojenský ústredný archív — Vojenský historický archív v Prahe), ale aj zahraničnej (nemeckej a americkej) proveniencie. Odkazy na jednotlivé fondy z príslušných archívov poukazujú na podrobné venovanie sa týmto primárnym zdrojov, pri písaní monografie o osobách, zastávajúcich vrcholné štátno-bezpečnostné funkcie v dobe protektorátu. Vyzdvihnúť treba aj použitie mate-